

A Budai Krónika eddig ismeretlen 18. századi kézirata.* 2013 nyarán Földesi Ferenc, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának vezetője egy kéziratot nyomott a kezembe „esetleg érdekelhet téged!” felkiáltással. A kézirat valóban érdekesnek bizonyult, s mivel a könyvtár – nehéz anyagi helyzete miatt – nem tudta megvásárolni, talán nem haszontalan röviden bemutatni a vételre felkínált, kissé kopott, 18. századi barna bőrkötéssel, színes, márványozott előzéklappal bíró példányt.¹

A kézirat első oldalán a következőről tájékoztat bennünket a másoló: a kezemben tartott könyv a *Budai Krónika* eredeti kéziratainak – melyet a lipcsei hercegi-királyi archívumban² őriznek – oldalról oldalra, sorról sorra, rövidítésről rövidítésre, az írás meglehetősen hű utánzásával leírt másolatával megegyező másolata lenne. Tehát Lipszéban volt egy eredetinek tartott kézirat, arról készült egy hű másolat, amit lemásoltak Veszprémben, a 18. század közepén. A másoló, bár hűen követte a *Chronica* szövegét, tévesen Hess Andrászt nevezte meg a szerzőnek. Rögtön felvetődik a kérdés, hogy milyen kéziratról (ha egyáltalán kéziratról) készülhetett ez az 1752-es másolat. Elképzelhető, hogy a lipcsei archívumban őriztek egy korabeli, 15. századi másolatot a *Budai Krónikáról*, ami később elveszett, lappang vagy megsemmisült. Ez lehetett a nyomtatott változatról – tehát a Hess-féle nyomtatványról – készített egykorú másolat, de lehetett egy olyan kéziratismásolat is, mely a Hess által a kiadáshoz használt szöveg másolata lett volna. Így értelmezhető lenne az „eredeti kézirat” megfogalmazás. Persze a legcsábítóbb feltételezés – melynek esélye igen csekély – az lenne, hogy a lipcseiek azt a Hess-féle kéziratot őrizték a 18. században, melyből a *Chronica* kiadása készült 1472–1473 között. Természetesen lehet olyan megoldás is, hogy az „eredeti kézirat” csupán arra vonatkozik, hogy egy díszesen illuminált nyomtatott példányról készült a 18. század közepén ez a másolat. S az sem kizárt, hogy saját munkáját felbecsülve a másoló igyekezett a felhasznált lipcsei kéziratot minél értékesebbé tenni.

Itt rögtön adódhatna megoldásként a fennmaradt nyomtatott *Chronica*-példányok közül a legdíszesebb, a lipcsei Egyetemi Könyvtárban őrzött kötet, a másoló talán ezt tekinthette „eredetinek”. Persze ez nem magyarázza meg a „kézirat” kifejezést, ám lehetséges, hogy a 18. századi másoló nem tett különbséget a díszesen illuminált nyomtatvány és kézirat között. Kézenfekvő volt összehasonlítni tehát a Lipszéban fellelhető nyomtatott példánnyal³ ezt a kéziratos *Budai Krónikát*. A lipcsei kötet provenienciájáról sajnos nem tudunk semmit sem, a példányról először Wallaszky Pál (1742–1824) evangélikus lelkész adott hírt 1769-ben.⁴ Ugyanakkor, ha hihetünk a kézirat elején olvasható állításnak, mely szerint igen hűen történt a másolás, akkor első rátekintésre is egyértelmű: ez a kézirat nem a Lipszéban őrzött nyomtatványról, sőt, nem a nyomtatott *Budai Krónika* valamelyik példányáról készült. A másoló a rövidítéseket feloldotta, a szöveg tagolása sem követi teljesen a budai nyomtatványét. Továbbá érdemes megnézni a Borsa Gedeon által feltárt Tolna/Tulln

* Itt mondok köszönetet Ackermann Ádámnak, Bakos Józsefnek, Boross Klárának, Borsa Gedeonnak, Földesi Ferencnek, Thomas Fuchsnak, Koltay Klárának, Liphay Endrének, Monok Istvánnak, Nagy Györgyinek, Schmelczér-Pohánka Évának, Szelestei Nagy Lászlónak, Szvorényi Róbertnek és Zsupán Edinának a segítségükért.

¹ „Cronica Hungarorum scripta per Andream Hess Anno Domini 1473. Par ex transumpto originalis manuscripti in Ducali-Regio Archivo Lipsiae habiti, de pagina ad paginam, de linea ad lineam, de verbo ad verbum, et de abbreviatione ad abbreviationem cum quadam scripturae imitatione descripto transcriptum Veszprimij Anno Domini 1752.” 4° – 214 × 174 × 24 mm, 106 számozatlan levél, ebből az 1. levél és az utolsó öt üres.

² Ez a lipcsei Pleissenburg lehetett.

³ Leipzig, Universitätsbibliothek, Edit. vet. 1473, 14. Az Országos Széchényi Könyvtár (továbbiakban: OSZK) digitális másolatát használtam. A friss információ szerint 1682-ben kapta meg az Egyetemi Könyvtár.

⁴ BORSZA Gedeon, *A hazai ősnymtatványok példányai = Magyar Könyvszemle*, 1988, 97–98.

tévedést ebben a szövegben is.⁵ Másolatunk a nyomtatott példányok többségét követi, nevezetesen: Aba Sámuel 1042-es betörésekor említett Tulln következőképpen szerepel a 18. századi kéziratban: „usque civitatem Tullinam”. Tehát olyan szövegről készült ez a másolat, amely – ellentétben a szentpétervári és római példány inkriminált szövegével – tükrözi Hess nyomtatás során megejtett javítását. A kérdés, hogy ez nyomtatott vagy kéziratosszöveg lenne-e. Vélhetően az utóbbi.

A szóban forgó kézirat a *Budai Krónika* eddig ismeretlen, 18. századi másolata. Az első magyarországi nyomtatványból 10 példány maradt fenn a világon. Négy egykorú kéziratosszal ismerünk.⁶ Az egyik legismertebb Hartmann Schedel német orvos és humanista 1480-ban készült kézírata.⁷ A pécsi Klimó Könyvtárban őrzött másolatot⁸ Johannes Menestarffer (†1495), 15. századi bécsi orvos készítette 1481-ben.⁹ Klimó György pécsi püspök – egyes feltételezések szerint – Dobai Székely Sámuel (1704–1779) műgyűjtőtől vásárolhatta meg a kéziratot, bár ezt nem támasztja alá semmiféle tulajdonosi jegy (ex libris) vagy közvetett forrás (napló).¹⁰ Ezenkívül fellelhető még egy-egy kézirat Bécsben,¹¹ illetve Nürnbergben. A nürnbergi kézirat¹² azért is érdekes, mert Christoph [II.] Scheurl (1481–1542) komoly gyűjteménye között számos hungarikum is megbújik.¹³ Feltételezhetően Schedel ebből a Scheurl-példányból másolta le magának a *Chronica* szövegét.

A rendkívül ritka *Budai Krónika* felkeltette a magyar történészek érdeklődését is a 18. században, hiszen egyedül a bécsi példányról volt addig tudomásuk Petrus Lambecius 1666-os ismertetése révén. Hevenesi Gábor jezsuita teológus, történétíró 1702-ben másolta le a Menestarffer-féle kéziratot, ami ma is megtalálható az Egyetemi Könyvtárban.¹⁴ Ezt használta fel Podhradczky József

⁵ BORSA Gedeon, *A hazai ősnymtatványok változatai = Magyar Könyvszemle*, 1988, 8–10.

⁶ A bécsiről és a müncheniről l. GÁBOR Gyula, *Adatok a középkori magyar könyvtárs történetéhez = Magyar Könyvszemle*, 1910, 9–19.

⁷ München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 442. ff. 165–265. „Cronica Hungarorum Andree de Origine Hungarorum et descensu de Scithia et eorum regibus, ad Ladislaum prepositum Budensem Mathie regis Hungarorum vicecancellarium”.

⁸ Pécsi Tudományegyetem, Klimó Könyvtár (továbbiakban: PTE, Klimó), őrzési helye a Pécsi Egyházmegyei Kincstára, jelzet nélkül „Chronica Hungarorum cum praefatione ad praepositum Budensem”.

⁹ SZELESTEI Nagy László, *A Hess-féle Chronica legrégebbi kéziratosszal (1481) = Magyar Könyvszemle*, 1973, 349–351.

¹⁰ A kézirat elveszett 1914 után, majd Juhász László hagyatékából az Eötvös Kollégium könyvtárában, pontosabban az 500 éves magyar könyvnyomtatást bemutató kiállításon bukkant fel az 1973-ban. Ennek történetét Schmelczér-Pohánka Éva rekonstruálta, s új források felhasználásával mutatja be a *Magyar Könyvszemle* mostani számában. A provenienciát említi: SCHMELCZER-POHÁNKA Éva, *A pécsi püspöki könyvtár története, 1774–1945*, Pécs, Pécsi Egyetemi Könyvtár, 2012 (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai, 10), 217. [bélyegző] „Átengedett fölöspéldány”; [bélyegző] „Eötvös Loránd Tudományegyetem Eötvös József Kollégium 1158”.

¹¹ Bécs, Österreichische Nationalbibliothek (továbbiakban ÖNB), Cod. 3445. fol. 95a–171b. „Chronicon Hungarorum vulgo Budense cum praefatione Andree ad Ladislaum praepositum Budensem”.

¹² Nürnberg, Scheurl Bibliothek, jelzet nélkül, korabeli gyűjtőkötet 411–452. lapjain.

¹³ BORSA Gedeon, *Korabeli tudósítások Nürnbergben az 1514. évi magyarországi parasztháborúról = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1991–1993*, 323–325.

¹⁴ ELTE Egyetemi Könyvtár (továbbiakban: EK), Kézirattár, Coll. Hev., Tom. L. 203–284. „Chronicon Budense, Copia, per J. Menestorfer Viennae facta”.

(1795–1870) a *Budai Krónika* első kiadásához 1838-ban.¹⁵ Ugyancsak a Menestarffer-féle másolatról készültek újabb másolatok – talán a kézirat tulajdonosának, Kálnoki Sámuel (1640–1706) erdélyi főurnak az engedélyével – a 18. században, melyeket szintén az Egyetemi Könyvtár jezsuita-gyűjteménye őriz.¹⁶ Úgyszintén a 18. század közepén készülhetett az a másolat, ami részletlet közül – a *Dubniczi krónika* mellett – a *Budai Krónikából* is.¹⁷ Hasonlóan érdekes a szintén az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kézirat¹⁸ Kaprinai István jezsuita történétíró gyűjtéséből, mivel – feltehetően tévedésből – 1483-at írt a másoló a nyomtatás idejére. Szakács József nyomdász 1828-ban a bécsi nyomtatott példányt¹⁹ másolta le,²⁰ ami később Ballagi Mór (1815–1891) református teológushoz került. Emellett az Egyetemi Könyvtár Kaprinai-gyűjteménye még három 18. századi másolatot őriz.²¹

A most bemutatandó kézirat első ismert tulajdonosa Padányi Bíró István lehetett 1758-ban.²² A bécsi piaristák által fenntartott Löwenburg-féle nemesi konviktusban (Löwenburgisches Konvikt)²³ tanult fiatalember²⁴ jó képzést kaphatott, a szépírás, számtan és a nyelvtanulás mellett tanárai gondot fordítottak a vívásra és a táncra is.²⁵ Könnyen elképzelhető, hogy a vele rokonságban álló, mecé-

¹⁵ *Chronicon Budense*, ed. Iosephus Podhraczy, Budae, typis Gyurián et Martini Bagó, 1838, VI. Podhardczky másolata megtalálható az OSZK Kézirattárában, Fol. Lat. 325. „Chronicon Budense per Andream Hess Budae anno 1473. excusum”.

¹⁶ EK, Kézirattár, Coll. Pray., Tom. XXIX N° 4. „Chronica Ungarorum ad Ladislaum praepositum eccl. Budensis scripta”; Coll. Kapr. A (folio) Tom. XVII. „Complectit Chronicon Budense, seu Reg. Hungariae, olim impr. ab Andrea Hess”.

¹⁷ OSZK, Kézirattár, Fol. Lat. 331. „Historia Hungarica, partim e Chronicis Dubniczensibus, partim e Budensibus Andreae Hess, cum appendice historica mixta”.

¹⁸ OSZK, Kézirattár, Fol. Lat. 335. ff. 122–200. „impresa fuit Budae anno Domini 1483. (...) per Andream Hess”.

¹⁹ ÖNB, Inc. 5. F 35.

²⁰ OSZK, Kézirattár, Quart. Lat. 2656. „Chronicon Hungarorum Budense ad exemplar augustae bibliothecae Viennensis”.

²¹ EK, Kézirattár, Coll. Kapr., B (quarto) Tom. VIII. „Complectitur Chronicon Hungarorum Budae anno 1473. per Andream Hess impressum, et ex ipso originali libro accurate, ut illic erat, descriptum”; Coll. Kapr., B (quarto) Tom. XXIX. No 37. 87–89. pp. „Breve extractum ex Historia, per Andream Hess, ex Italia Anno 1473 Budam evocatum conscripta [?]”; Coll. Kapr., A (folio) Tom. XLIX. No 2. „Chronicon Budense”.

²² „Ex Libris Stephani Biro de Padány [1]758.”

²³ Stephanus Padányi BÍRÓ, *Assertiones ex philosophia rationali et prima quas (...) publice propugnandas suscepit (...) praeside Fabianus Zankl*, Viennae, Trattner, 1754; Stephanus Padányi BÍRÓ, *Donati Hoffmann (...) introductio in iurisprudentiam canonicam oblata dum (...) in nobili Loewenburgico scholarum piarum collegio Viennae universam philosophiam publice propugnaret, selecta ex mathesi theoremata demonstraret praeside P. Fabiano Zankl*, Viennae, typis Joannis Thomae Trattner, 1755.

²⁴ *Régi Magyar Könyvtár III/18. század, magyarországi szerzők külföldön, nem magyar nyelven megjelent nyomtatványai*, I. kötet, 1712–1760, összeállította Dörnyei Sándor, Szávuly Mária, Bp., OSZK, 2005, 46. szerint 1725-ben született.

²⁵ KÖKÉNYESI Zsolt, „A nemesi ifjak minden szükséges tudományra és exercitiumra neveltesenek” Mária Terézia uralkodói imázsa a bécsi nemesi iskolák tükrében = *Helytállás*, Tanulmányok a XII. Eötvös Konferencia történeti üléséről, szerk. László Gábor és Toronyi Alexandra, Bp., Eötvös Collegium Történész Műhely, 2012 (Acta Historica Collegii de Iosepho Eötvös Nominati – Series 1., Nr. 3), 299.

nási tevékenységéről ismert Padányi Bíró Márton (1693–1762) veszprémi püspök²⁶ írta/íratatta le a Hess-féle szöveget 1752-ben, majd hat évvel később került a kézirat az unokaöccséhez. Bár a püspök éppen a tárgyalat időpontban (1751–1758) vezette a naplóját, nincs nyoma benne a *Budai Krónikának*.²⁷ A két Bíró szoros kapcsolatban volt egymással, a dunaszerdahelyi barokk kastélyt – ma a Csalóközi Múzeumnak ad helyet – a veszprémi püspök kezdte építtetni Bíró István számára 1753-ban.

Bíró István könyvtára szétszóródhatott, egy-egy könyve felbukkant a pécsi²⁸ és a debreceni²⁹ egyetemi könyvtárakban. Ez utóbbi példánynak kalandos történetét a bejegyzések segítségével rekonstruálhatjuk. A könyv első ismert tulajdonosa a kivégzett Nádasdy Ferenc országbíró volt (1671 előtt), majd Bíró Márton veszprémi püspök (1751), aztán unokaöccse, Bíró István (1758) könyvgyűjteményét gazdagította. Tőle kerülhetett a tatai piarista rendház bibliotékájába (1765 után). Végül a tatai piaristák 1950-es kényszerű feloszlata után – talán – a Népkönyvtári Elosztó Központnak köszönhetően a Debreceni Egyetem könyvtára kaphatta meg a kötetet, mivel az OSZK duplummal rendelkezett ebből a kiadásból.³⁰ Nádasdy Ferenc 17. századi Tacitus-kiadásai (Lipsius, Bernegger) mellett ez az 1536-os Althamer-edíció is fontos adalék a hazai recepciótörténethez.³¹

A következő ismert tulajdonosa Lacsny Miklós (1776–1857) táblabíró, kinek a cukorgyártás magyarországi meghonosítását köszönhetjük.³² Lacsny a pozsonyi jogakadémián tanult, több műve is megjelent a birtokgazdálkodásról.³³ A könyvet akkor vásárolhatta meg³⁴ egy bécsi antikváriumban, mikor felesége, Folkusfalvi Lacsny Katalin (1789–1828, szül. Cathinka Buchwieser) ünnepelt operaénekesnő volt a császári városban.³⁵ Majd a kézirat egy másik magángyűjteménybe került, s ott őrzik a mai napig.

FARKAS GÁBOR FARKAS

²⁶ TUSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században: források, formák, közvetítők*, Bp., Osiris, 2001, 333–346.

²⁷ *Padányi Bíró Márton naplója*, közli HORNIG Károly, Veszprém, Egyházmegyei Ny., 1903 (Adalékok a veszprémi püspökség történetéhez, 2), 9.

²⁸ PTE, Klimó, Sz. D. VIII. 24. Jean BODIN, *De republica libri sex*, Francofurti, apud Joannis Wecheli viduam sumtibus Petri Fischeri, 1594. Tulajdonosi bejegyzések: 1. „Ex libris Stephani Bíró 1754.”, 2. „[Ex libris Josephi] Király”. Király József (1737–1825) pécsi püspök révén került be a kötet a Klimó-könyvtárba még 1825 előtt.

²⁹ Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára, 780.863 Andreas ALTHAMER, *Commentaria Germaniae in P. C. Taciti... libellum de situ, moribus et populis Germanorum*, Norimbergae, apud Joh. Petreium, 1536; OJTOZI Eszter, *A debreceni Egyetemi Könyvtár külföldi antikvai és possessorai*, Debrecen, KLTE, 1989 (Régi tiszántúli könyvtárak, 6), 137–138.

³⁰ Tulajdonosi bejegyzések: 1. „Ex libris C(omit)is Fr(ancisci) de Nadasd”, 2. „Ex libris Martini Biro de Padan ep(isco)pi Vespr(emiensis) 1751.”, 3. „Ex libris Stephani Biro de Padány 1758.” 4. „A Tatai kegyesr(endi) társházé”. A címlap verzóján pecsét: „Népkönyvtári Központ”.

³¹ KECSKEMÉTI Gábor, *Tacitus és a régi magyar irodalom = Irodalomtörténeti Közlemények*, 2010 430–438; VISKOLCZ Noémi, *A mecénatúra színterei a főúri udvarban, Nádasdy Ferenc könyvtára*, Szeged, Bp., Szegedi Tudományegyetem Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013 (A Kárpát-medence Kora Újkori Könyvtárai, VIII), 207.

³² *A cukorrépa-termesztés Magyarországon 1808–1938*, szerk. Szemző Béla, Bp., Akadémiai, 1979, 31–32.

³³ LANSZY Miklós, *Egy tagban lévő jószágok kormányzása könnyebbítésére szolgáló oktatás*, Pozsony, Snischek ny., 1826.

³⁴ „Emptus ab antiquario Viennensi per Nicolaum Lacsny de Folkusfalva Anno 1816.”

³⁵ HÖSLINGER, Clemens, *Schubert, Schwind und die Göttin Diana. Eine Erinnerung an die Sängerin Catinka Buchwieser = Schubert, Perspektiven*, 2011, 45–69.